

שני שבילין

פרק ה' משניות ג-ר'

מקורות - (א) טהרות פ"ה מ"ג-מ"ו, תוספתא טהרות פ"ו ה"ב-ה"ו, [ובמקביל - מקוואות פ"ב מ"ג, תוספתא מקוואות פ"ב ה"ד-ה"ו (הובאה ונתפרשה ב"ש מקוואות פ"ב מ"ב), ידיים פ"ב מ"ד, תוספתא ידיים פ"א ה"ט (הובאה ונתפרשה ב"ש ידיים פ"ב מ"ד)].

(ב) נידה ו-ז. "תנן התם... נמי מטמר", תוס' הרא"ש נידה ז. ד"ה שלא תאמר.

(ג) כתובות כז. - המשנה, בגמ' שם "אמר רב אידי... מי יימר דאיטמי".

(ד) פסחים י. "צבור אחד... לזה אחר זה", תוס' ד"ה בבת אחת, ראב"ד על הר"ף ה. באלפס "ומה שכתוב... אי לא".

(ה) נידה נט-ס. "השאילה חלוקה... לדברי הכל", מאירי ד"ה טמא וטהור.

(ו) [תרומות פ"ז מ"ה, 'תורת הבית' לדשב"א בית ד' שער ב' (כב-כד. מדפי הספר) 'איסור שנפל למקום... ומובהק הוא'].

(ז) רמב"ם הלכות שאר אבות הטומאות פרק י"ט ומשנה למלך שם, הלכות מקוואות י:ז-ח, [משנה למלך ד"ה שני מקוואות], הלכות איסורי ביאה ט:כט.

(ח) משנה אחרונה בטהרות פ"ה מ"ג-מ"ו.

א. שני שבילין ברשות הרבים

הנושא בו אנו עוסקים מופיע במסגרת המשניות בטהרות, אבל מסתעף לתחומים שונים בהלכה. הגמ' בכתובות כז. מקישה את הדיון בשני שבילין לאיסור שבויה, הגמ' בפסחים י. דנה בו בהקשר של בדיקת חמץ, ובשולחן ערוך ביורה דעה סימן ק"א הוא נידון בהקשר של תערובות.

אנחנו נשתדל להתמקד בטהרות ובדינים הספציפיים של ספקות בטומאה. במשניות שלפנינו יש סדרה של מקרים הערוכים בצורה כפולה. במשניות ג'ד' נידונים שני שבילים באדם אחד, הן ביחס לטומאה חמורה (במשנה ג') והן ביחס לטומאה קלה (במשנה ד'). כפילות דומה קיימת ביחס לשני שבילים בשני בני אדם במשניות ה'ו'.

"שני שבילים, אחד טמא ואחד טהור, הלך באחד מהם ועשה טהרות ונאכלו, הזה ושנה וטבל וטהר, הלך בשני ועשה טהרות: הרי אלו טהורות. אם קיימות הראשונות: אלו ואלו תלויות. אם לא טהר בינתיים: הראשונות תלויות והשניות ישרפו"

(טהרות פ"ה מ"ג)

במשנה נאמרות שתי הלכות:

הלכה ראשונה - אם מצליחים לבודד ספק אחד, מטהרים אותו. אם לא מצליחים לבודד אותו והוא נידון יחד עם ספק נוסף, תולים בשניהם.

הלכה שניה - אם מצליחים להגיע לגבי אחת מהטהרות למצב של ודאי, שורפים אותה, וזה מה שקורה כאשר לא טהר בינתיים.

במקביל, ניתן להבין גם במשנה ד' שכאשר מבודדים ספק אחד לעצמו, ניתן לטהר אותו. בשלב הבא יש מחלוקת בין ר' יהודה ור' יוסי בנוגע למקרים של ספק הנוגע לשני אנשים, וכאן הדיון מוסט גם לנקודות אחרות. לשם הבנת המשניות הללו, נחלק את העיסוק בהן לשלושה שלבים:

שלב ראשון - ננסה להבין את דין הטהרה הבסיסי בספק אחד.

שלב שני - ננסה להבין את דין הטומאה כאשר הספק הוא כפול, בין אם מדובר בכפילות של שתי טהרות שלפנינו, ובין אם מדובר בכפילות של שני בני אדם.

שלב שלישי - נבדוק האם ניתן לטהר בתנאים מסויימים אחרי שהגענו למסקנה שצריך לתלות.

ביחס לשלב הראשון, עולה שאלת מפתח והיא היכן נמצאים השבילים - ברשות היחיד או ברשות הרבים. דש"י אומר בכמה מקומות שמדובר בשבילים הנמצאים ברשות הרבים. לפי גישה זו ברור דין הטהרה בספק אחד, ויש לנו גם בסיס לביאור מחלוקת ר' יהודה ור' יוסי, על בסיס כללי ספק טומאה ברשות הרבים. המחלוקת ביניהם תיסוב סביב העניין של תרתי דסתרי.

לפי ר' יהודה ניתן ברמה מסויימת לטהר ברשות הרבים גם בתרתי דסתרי, ואילו לפי ר' יוסי כל מקרה של תרתי דסתרי נידון לטומאה אפילו כאשר מדובר ברשות הרבים. קביעה זו, שניתן לטהר בדיני רשויות אפילו בתרתי דסתרי, מתייחסת לכאורה

רק לדין של ספק טומאה ברשות הרבים. לא ניתן לטמא בתרתי דסתרי כאשר מדובר בספק טומאה ברשות היחיד. על הנקודה הזו עומדים *התוס'* בריש פרק שני נזירים¹ כאשר ממהלך הגמ' שם משתמע שעל אף התרתי דסתרי היינו מטהרים את שני הנזירים, ואילו למסקנה כאשר הגמ' מעמידה את המשנה ברשות היחיד אנחנו לא מטמאים את שניהם, אלא יוצרים מערכת של קרבנות המובאים על ידי התנאה. את הפער הזה בין רשות היחיד ובין רשות הרבים, ניתן לבנות על שני יסודות הלכתיים :

יסוד אחד - המקור לדין רשויות.

יסוד שני - חזקה.

אם בונים על היסוד הראשון, מתמקדים בכך שעיקר הילפותא מסוטה נאמרה ביחס לרשות היחיד². דין הטהרה ברשות הרבים, גם אם הוא נלמד מסוטה, נובע מכך שדיני הטומאה שנאמרו במצב המסופק של סוטה לא נאמרו ברשות הרבים. הבדל זה בצורת הלימוד יכול להוביל אותנו למסקנה שרמת דין הטומאה ברשות היחיד שונה מרמת דין הטהרה ברשות הרבים.

ברשות היחיד יש לפסיקה המטמאת אופי של הכרעה, ואילו ברשות הרבים אנחנו רק נותנים לאדם הנחייה לנהוג כטהור. הבדל זה משפיע בין השאר על יכולת הפסיקה במצבי תרתי דסתרי, כאשר פסיקה של הנחייה ניתן ליישם גם בתרתי דסתרי - אין בזה סתירה לוגית מכיוון שהפסיקה לא התיימרה לקבוע קביעה הנוגעת למה שאירע במציאות. לעומת זאת, כאשר מדובר בהכרעה חד-משמעית, כפי שקורה ברשות היחיד, שתי הכרעות מנוגדות יוצרות סתירה פנימית.

באופן דומה, ניתן לבנות על היסוד השני. נקודת המוצא היא שלאדם יש חזקת טהרה, וממילא את דין ספק טומאה ברשות הרבים ניתן לראות בפשטות כדין של הליכה בתר חזקה, ואילו את דין ספק טומאה ברשות היחיד יש לראות בהכרח כהלכה שנאמרה על אף החזקה וכנגדה.

להבדל זה יש השלכה על מצב של תרתי דסתרי, משום שכאשר פועלים על בסיס חזקה אפשר לפעול גם לשני כיוונים מנוגדים במצב של תרתי דסתרי, מה שאין כן

1 עיין בנזיר נז. ו**בתוס'** שם ד"ה באומר, ועיין בהרחבה בנושא זה בשיעור 'ספק טומאה ברשות היחיד'.

2 ראינו לעיל שהתוספתא בטהרות פ"ו ה"י מציינת מקור נפרד גם לספק טומאה ברשות הרבים מדין פסח, אבל גם *הרמב"ם* שמאמץ את התוספתא הזו להלכה אינו רואה בה יותר מאסמכתא, וגם הלימוד מסוטה לרשות היחיד הוא ברמה של אסמכתא לשיטת *הרמב"ם*.

כאשר פועלים נגד החזקה. עניין זה נעוץ ביחודיות של דין החזקה, כאשר לצד הערוץ הבריורי שבו פועלת החזקה קיים גם ערוץ של הנחייה. נוכל לטעון שכל אימת שמדובר בתרתי דסתרי, נפעיל את אותו מסלול של הנחייה, ונוכל לטהר ברשות הרבים. לעומת זאת, הפסיקה ברשות היחיד אינה נשענת על חזקה ופסיקה כזו אינה יכולה לשרוד במצב של תרתי דסתרי. מכל מקום, אם נחזור לדינים של משנתנו, חייבים לקבל כנקודת מוצא את ההנחה ששני השבילים נמצאים ברשות הרבים, ואז ניתן להבין את דין הטהרה הבסיסי בשני אופנים שעולים בצורה כללית ביחס לספקות טומאה ברשות הרבים. ניתן לומר שהילפותא מסוטה כוללת את ההנחייה לטהר ברשות הרבים, וניתן לומר שברשות הרבים יש לנו יכולת להפעיל את חזקת הטהרה. שני ההסברים הללו יכולים להוות בסיס להסבר החילוקים והמחלוקות בהמשך, על רקע מידת היכולת ליישם את פסיקות הטהרה הללו במצבים של תרתי דסתרי.

ב. שני שבילין ברשות היחיד

הראשונים אכן מציינים את העובדה שמדובר בשבילים הנידונים כרשות הרבים, אבל במשנה עצמה הנקודה הזו לא מוזכרת. יתירה מזו, גם *רמב"ם* לא מוזכר עניין זה, לא בפיה"מ ולא בהלכות, והשמטה זו טעונה בירור. *המשנה למלך* עומד על בעיה זו, אבל הוא מסיק בסופו של דבר שמדובר ברשות הרבים, וזאת על פי ההלכה הבאה:

"יש שם מקומות שאף על פי שהן רשות היחיד לשבת הרי הן כרשות הרבים לעניין טומאה. ואלו הן - השבילין המפולשין לשיחין ולבורות... הרי הן כרשות הרבים לטומאה..."

(*רמב"ם* הלכות שאר אבות הטומאות כ:ג)

אבל הוכחה זו אינה מוכרחת. יתכן שדווקא שם בשבילים הספציפיים בהם עוסק *הרמב"ם* מדובר ברשות הרבים. אלו שבילים המפולשים לבורות וכדו', ויתכן שבהם עוברים בני אדם רבים ומשום כך הם נידונים כרשות הרבים. מה שאין כן בסתם שבילים אותם נוכל לדון כרשות היחיד.

גם אם לא נוכל לתלות את האוקימתא הזו *ברמב"ם*, ודאי שנוכל להסביר על פיה את דיני המשנה, אם כי יש לציין מראש שכיוון זה מעורר בדרכו בעיות מסויימות. ניתן להעלות אפשרות בה נסתמך על חזקת טהרה גם ברשות היחיד. עמדנו בעבר על כך שמסוטה נלמדות שתי הלכות הנוגעות לספק טומאה ברשות היחיד:

הלכה אחת - קריאת המפה, כלומר הגדרת המציאות כספק.
הלכה שניה - פשיטת הספק לטומאה.

כאשר אנחנו מגיעים למסקנה שבתרתי דסתרי לא ניתן ללמוד מסוטה, יש לבחון איזו מן ההלכות הללו מבוטלת. ההגיון הפשוט אומר שרק פשיטת הספק לטומאה כאשר חד מינייהו ודאי טהור כפי שקורה בתרתי דסתרי, רק הלכה זו אינה מתאפשרת. כך ראינו בדברי תוס' הרא"ש בנידה ג. ובמהר"ם בחולין ט: . אבל ניתן לומר שכאשר מגיעים למסקנה שיש לדחות את הלימוד מסוטה בתרתי דסתרי, דוחים אותו לחלוטין. גם את הקביעה שיש לפנינו ספק חרף החזקה, אנחנו דוחים במצב של תרתי דסתרי.

ממילא, ניתן להגיע למסקנה שיש להפעיל חזקת טהרה גם ברשות היחיד, ולכן אפילו אם השבילים נמצאים ברשות היחיד נוכל לפסוק לטהרה על פי החזקה. מסקנה כזו אפשרית על פי ההנחות שהעלנו לעיל, אם כי קו חשיבה כזה יעמת את המשנה בטהרות עם הגמ' בנזיר נז., ממנה משתמע שלא מטהרים את הנזירים במצב בו הספק מתעורר ברשות היחיד. לפיכך, כדי לקבל את המסקנה הזו נצטרך למצוא חילוק משכנע בין המקרה של שני שבילין ובין המקרה של שני נזירים. גם אם נעמיד את המשנה בטהרות דווקא ברשות הרבים, יש לקבוע מהו הדין ביחס לרשות היחיד. ניתן להגיע למסקנה שברשות היחיד יש לתלות, מכיוון שלטמא בצורה כפולה אי אפשר בתרתי דסתרי. אבל מסקנה כזו תוביל לתוצאות מחודשות מעט.

במידה ומעמידים את משנת שני שבילין דווקא ברשות הרבים, עולה שברשות היחיד מטמאים בתורת ודאי כל אימת שנחלצים מהיסוד של תרתי דסתרי. ולכן, אם תהיינה לפנינו שתי טהרות תלויות, ואחר כך נשרוף אחת מהן, נגיע למסקנה שהשניה טמאה בתורת ודאי³.

ראינו אם כן שני גורמים הלכתיים עליהם ניתן לבנות ביחס לדין הטהרה הבסיסי במשניות. גורם אחד הוא הדין של ספק טומאה ברשות הרבים ואז נאלץ להעמיד את המשנה ברשות הרבים דווקא. גורם שני הוא הדין של חזקת טהרה, ואם נעזרים בו ניתן להעמיד את המשנה אפילו ברשות היחיד, אלא שיש להניח שבמצבים מסויימים דוחים לחלוטין את הילפותא מסוטה לרשות היחיד עד כדי כך שניתן להשתמש בחזקת טהרה גם שם. ישנה אפשרות שלישית להבנת המשנה, ונותיר אותה להמשך.

3 עיין במשנה למלך בהלכות שאר אבות הטומאות פי"ט, שמתייחס בין השאר גם לנקודה זו.

ג. דין תלייה

במשנה ג' נאמר בין השאר שאם קיימות הראשונות, אלו ואלו תלויות. מדובר במצב בו אדם הלך בשני שבילין, כאשר בין שתי ההליכות הוא טהר, ואחרי כל הליכה עשה טהרות. המשנה קובעת שכאשר שתי הטהרות לפנינו, אנחנו תולים בשתייהן. השאלה המרכזית בה נטפל בהקשר של דין זה היא שאלת רובד החומרה שבו נאמרו דיני התלייה הללו. האם מדובר בקביעה דאורייתא, או שמא מדאורייתא ניתן לטהר לחלוטין ורק מדרבנן אנחנו תולים.

אם באנו לבחון את טיב התלייה הזו, נוכל להשוות את המקרה הנידון במשנה ג' למקרה הנידון במשנה ה'. בשתי המשניות מובא תרחיש של שני שבילין, אבל במשנה ג' הוא מובא כחלק ממערכת ההיטמאות של אותו אדם, ואילו במשנה ה' הוא מובא במסגרת תרחיש של שני בני אדם שונים. ר' יהודה קובע שם שאם נשאל כל אחד מהם בפני עצמו טהורין, ואם נשאלו שניהם כאחד טמאים. ר' יוסי חולק עליו, וגורס שבין כך ובין כך טמאים.

את השאלה הזו נוכל להעלות בשני אופנים :

אופן אחד - במידה ונניח שיש השוואה מוחלטת בין משנה ג' ובין משנה ה', נוכל לבדוק מהו רובד החומרה של הדינים הנאמרים במשנה ה' ומשם נקיש למשנה ג'.
אופן שני - במידה ונניח שדיני משנה ה' הם מדאורייתא, אבל נסתפק במידת היכולת להקיש בהקשר זה בין משנה ה' ומשנה ג'.

נפתח באופן הראשון, כאשר נקודת המוצא שלנו היא ההשוואה בין המשניות. עקב כך, עלינו לבחון את רובד החומרה בדינים הנאמרים במשנה ה'. הגמ' הן בפסחים והן בכתובות מצמצמת את מחלוקת התנאים במשנה ה' למקרה הביניים של בא להישאל עליו ועל חברו :

"... ואמר רבא ואיתימא ר' יוחנן : בבת אחת דברי הכל טמאין, בזה אחר זה דברי הכל טהורים, לא נחלקו אלא בבא לישאל עליו ועל חברו - מר מדמי ליה לבבת אחת, ומר מדמי ליה לבזה אחר זה..."
(כתובות כז.)

מסקנת הגמ' היא שבמקרה מובהק של בבת אחת מטמאים לדברי הכל. בשאלת רובד החומרה של טומאה זו נחלקו הראשונים. לדעת התוס' בפסחים⁴ מדובר בטומאה דרבנן, אבל מדאורייתא אפילו בבת אחת טהורים. תוספת החומרה דרבנן יכולה לעלות באחד משני ניסוחים :

4 פסחים י. תוס' ד"ה בבת.

ניסוח אחד - חומרה שמעוגנת בחשש לזילותא דבי דינא, על מנת שפסיקת ב"ד לא תראה כחוכא ואיטלולא.

ניסוח שני - עצם החשש לכך שב"ד יטעו בשקר מטריד אותנו מבחינה מהותית מכח העובדה שב"ד מחוייבים לאמת.

התוס' עצמם, כאמור, סבורים שמדובר בחשש מדרבנן, אבל אם מאמצים את הניסוח השני, ניתן לראות את הרצון להימנע משקר בדיני ב"ד אפילו אם בדיני טהרות ניתן לטהר, כבעיה ברובד הדאורייתא. דעה כזו מופיעה בהשגות הראב"ד על הר"ף :

"... כיוון דתרי נינהו, וחד מינייהו ודאי טמא, כודאי טומאה הוא. והלכה כרבי יוסי אפילו בטומאה דאורייתא..."

(השגת הראב"ד בפסחים ה. באלפס)

בעה"מ שם מעמיד את כל סוגיית הגמ' בפסחים ביחס לבדיקת חמץ בלבד. הוא טוען שדווקא בדין בדיקת חמץ שהוא מדרבנן, ניתן ליישם את מחלוקת ר' יהודה ור' יוסי, אבל ביחס לדין ביטול חמץ מדאורייתא יסכימו שניהם שנחוץ ביטול.

הראב"ד תוקף את בעה"מ בנקודה הזו, ומשתמע מדבריו שגם סוגיית שני שבילין נאמרה ברובד הדאורייתא, ומשום כך ניתן להקיש ממנה גם לדין הדאורייתא של ביטול חמץ. בשורה התחתונה, יש לנו שלוש דעות בראשונים בנוגע לרמת הטומאה הנפסקת כאשר באו שניהם להישאל בבת אחת :

דעה אחת - חשש חיצוני מדרבנן של מיחזי כשיקרא⁵.

דעה שניה - חשש מהותי לפסיקה סותרת ברמת הדאורייתא, כפי שמעלה הראב"ד.

דעה שלישית - חשש מהותי לפסיקה סותרת ברובד הדרבנן.

הדעה השלישית היא העתקה מוחלשת של דעת הראב"ד, ומשום כך ניתן לפצל אותה לשנים. בבסיס דעת הראב"ד עומדות שתי הנחות :

הנחה אחת - לא מבודדים את הספקות בבאו להישאל בבת אחת, אלא רואים את הכל כמכלול אחד.

הנחה שניה - כאשר מתייחסים למערכת כמכלול אחד, אי אפשר להוציא פסקים סותרים.

5 עיין למשל בר"ן בכתובות יא: באלפס, שמתנסח במושגים של מיחזי כשיקרא.

הדעה השלישית מאמצת את שתי ההנחות הללו בדיוק כפי שעושה *הראב"ד*, אבל אחת מהן נתפשת כחידוש מדרבנן. וכאן ניתן להעלות שתי אפשרויות :

אפשרות אחת - ראיית מערכת הספקות כמכלול היא מדרבנן. כלומר, מדרבנן מצרפים את הספקות ומתייחסים אליהם כחטיבה אחת. ממילא צף ועולה העקרון של חוסר היכולת לתת פסיקה סותרת - עקרון שקיים ברובד הדאורייתא.

אפשרות שניה - ראיית מערכת הספקות כמכלול היא מדאורייתא. אבל מדאורייתא אין מניעה לפסוק באופן של תרתי דסתרי, ויסוד מניעה זו בחומרה שנוספה ברובד הדרבנן.

עם תמונת הרקע הזו הנוגעת למשנה ה', ניתן לחזור לדין התלייה במשנה ג'. גם כאן נוכל לשאול באופן מקביל - האם דין התלייה נאמר ברובד הדאורייתא או ברובד הדרבנן. גם כאן ניתן להעלות בהתאמה דעות שונות.

דעה אחת עולה בעקיפין מתוך דברי *הר"ש* בתרומות פ"ח מ"ח. *הר"ש* מניח בפירושו שדין התלייה בטהרות במצב של אלו ואלו קיימות הוא מדרבנן בלבד, ומדאורייתא ניתן לטהר את שתיהן. נקודה זו עולה בגין מחלוקת התנאים המשולשת שמובאת במשנה בתרומות, בנוגע לחבית של תרומה שנולד בה ספק טומאה. לפני שדנים במחלוקת התנאים, יש לבאר כיצד נוצר מצב שבו חבית מוגדרת כ'ספק טומאה'. וכאן מתלבט *הר"ש* :

"... ואין לפרש כהיא דתנן גבי ב' שבילין אחד טמא ואחד טהור והלך באחד מהן ועשה טהרות, והזה ושנה וטבל, וחזר והלך בשני ועשה טהרות, דאם הראשונות קיימות אלו ואלו תלויות, דהיינו מדרבנן אבל מדאורייתא טהורות, מידי דהוה אנאכלו ראשונות דשניות טהורות..."

(פירוש *הר"ש* בתרומות פ"ח מ"ח)

הר"ש דוחה את ההבנה של יישום משנת שני שבילין בתרחיש של המשנה בתרומות, היות וברור לו שכל דין התלייה במשנת שני שבילין הוא מדרבנן בלבד, ודיני המשנה בתרומות נאמרו ברובד הדאורייתא.

מסקנה זו בנויה בפשטות על כך שישנה השוואה בין משנה ה' ובין משנה ג', כשבשתיהן היינו אמורים לטהר מדאורייתא, ודיני התלייה או הטומאה שאנחנו פוסקים מתפרשים כחומרה מדרבנן.

כאן ניתן לעבור לאופן השני שהצענו. ניתן להניח שדיני הטומאה במשנה ה' נאמרו ברובד הדאורייתא, אבל יכולת ההשוואה וההיקש בין משנה ה' ובין משנה ג' היא מדרבנן בלבד, ולכן בסופו של דבר מעמידים את דין התלייה במשנה ג' ברובד הדרבנן.

יש להבחין בכך שההשוואה בין משנה ה' ובין משנה ג' מתעלמת מן החילוק המשמעותי בין המצב של בבת אחת ובין המצב של בזה אחר זה. וכאן ניתן לומר שדין הטומאה במקרה של בבת אחת כפי שהוא מובא במשנה ה', הוא אכן דין דאורייתא. דיני משנה ג' הם כעיקרון דינים הנוגעים למצב של בזה אחר זה, וברובד הדאורייתא היינו אמורים לטהר בהם. אנחנו תולים בגין העובדה שמדרבנן רואים את שני המקרים הנפרדים שבאים בזה אחר זה במשנה ג', כמצב של מעין בבת אחת. יסוד זה יכול לעלות בשני ניסוחים :

ניסוח אחד - משתמע מדברי *תוס' הרא"ש* בנידה ז. . מכיוון ששתי הטהרות קיימות בעולם, ובאחת מהן יש ודאי טומאה, אנחנו חוששים לכך שאדם אחד יאכל את שתיהן. במובן זה, אף על פי שתיאור המקרה הוא תיאור של בזה אחר זה, קיים חשש דרבנן שעל ידי צירוף הטהרות לאדם אחד נהפוך את שני האירועים שהתרחשו בנפרד לספק של בבת אחת.

ניסוח שני - הוצע על ידי *הגר"ד*, ועולה גם בדברי *המשנה אחרונה*. הראייה של 'אלו ואלו מונחות' כמצב של בבת אחת, אינה מעוגנת בחשש מעשי וצדדי שמא יזדמנו לפונדק אחד ותארע טומאה ודאית. הראייה הזו באה לידי ביטוי ברמה העקרונית.

אם אנחנו דנים בשני בני אדם שונים כפי שקורה במשנה ה', מדובר בדיונים נפרדים, ואם הם לא יבואו להישאל בבת אחת לא תהיה שום סיבה לצרף אותם. אבל כאשר לא דנים באדם אחד אלא בטהרות עצמן כפי שקורה במשנה ג', ניתן לומר שתמיד רואים אותן כמכלול אחד.

המשנה אחרונה מדבר בהקשר זה במושגים של דיני תערובות, והתחושה היא שכאשר הדיון מוסב על החפצא אנחנו מסתכלים על הכל כמכלול אחד ולפינו יש תערובת של טומאה וטהרה שנידונית - לפחות ברובד הדרבנן - כמקרה של בבת אחת, תוך כדי התעלמות מן העובדה ששני אירועי הספק התרחשו בזה אחר זה. יתכן שיש מקום להעלות שיקול נוסף בהקשר זה, שיקול של ספק הנוגע לאדם אחד. שיקול זה עולה במסגרת מחלוקת בין *הרמב"ן לרשב"א*. *הרשב"א* מבאר בתורת הבית את דין התלייה ביחס למגוון אפשרויות, ובשלב מסויים הוא מקשה :

"אלא דקשיא לי הא דתנן במסכת תרומות פרק המפריש מקצת תרומה, ומייתנין לה בריש פ"ק דביצה - הדורס קציעות על פי הכד ואין ידוע אי זו היא, רבי אליעזר אומר : רואין אותן כאילו הן פרודות והתחתונות מעלות את העליונות ר' יהושע אומר : לא תעלה עד שיהא שם מאה כד... "

(תורת הבית לרשב"א בית רביעי שער שני)

קושייתו היא מדוע לא תולים להקל באותה משנה, אלא ממתנינים לביטול ברוב.
הוא מצטט בין השאר את תשובת רבו :

"ושאלתי את פי רמב"ן ז"ל ותירץ לי דהתם כשהם של אדם אחד, א"נ בשל שני בני אדם ובשבאו לישאל בבת אחת, אבל אם היו חביות של ב' בני אדם ובאו לישאל בזה אחר זה - אפילו לא היו שם מאה כד כולן מותרות..."

(תורת הבית לרשב"א בית רביעי שער שני)

לרשב"א עצמו יש תירוץ אחר לקושייה זו. מכל מקום, לפי קו החשיבה של הרמב"ן עובדת השייכות הממונית הזוהה בשני מוקדי ספק מעין אלו קובעת שדנים אותם כבבת אחת משום שהספק נוגע לאדם אחד, ואפילו אם הוא נשאל בשתי הזדמנויות נפרדות.

עצם ההתייחסות להבנת אופי דין התלייה, בעיקר בהקשר של הבנתו כחומרה צדדית מדרבנן לעומת הבנתו כמשקף יסוד עקרוני מדרבנן ואולי אף ראייתו כדין דאורייתא, עולה גם בצל הגמ' בניה ו-ז. .

באחד משלבי הסוגיה שם עולה אפשרות של ה"א לחלק בין תרומה ובין חולין ביחס לדין של אלו ואלו תלויות. חילוק כזה תומך לכאורה בהבנה של חומרה צדדית מדרבנן. כאשר מבינים כך ניתן לומר שדווקא בתרומה החמירו ואילו בחולין הקלו. ככל שניטה לומר שדין התלייה מעוגן ברובד עקרוני ואולי אפילו ברמת הדאורייתא, יקשה עלינו להבין את החילוק בין תרומה ובין חולין. חשוב להדגיש שכל העניין עולה רק ברמה של ה"א, וגם היא לא מועלית כשלב נפרד במהלך הסוגיה.

ד. הראשונות תלויות והשניות ישרפו

בסיום המשנה נאמר :

"... אם לא טהר בינתיים, הראשונות תלויות והשניות ישרפו"

(טהרות פ"ה מ"ג)

על פי גרסת המשנה שלפנינו, מותירים את הראשונות במצב של תלייה. נקודה זו נתונה במחלוקת גרסאות. בהגהות הגר"א על הדף נאמר שיש למחוק את תיבת 'תלויות'. מחיקה כזו אינה הגיונית כלל, מכיוון שאז יוצא שגם הראשונות ישרפו. אם מעיינים באליהו דבה מגלים שינוי גירסה מתוקן יותר - הוא סובר שיש לגרוס

'הראשונות טהורות'.

גירסה כזו מתבססת הן על ההגיון הפשוט והן על התוספתא. ההגיון הפשוט אומר שאחרי שנשרפו השניות, ניתן להפעיל כלפיהן את דין התלייה ולומר ששרפנו את הטמאות והראשונות טהורות. כך גם מובא בתוספתא :

"שני שבילים אחד טמא ואחד טהור, והלך באחד מהן ועשה טהרות בשני ועשה... ראשונות טהורות ושניות ישרפו"

(תוספתא טהרות פ"ו ה"ג)

אבל אם מאמצים את גרסת המשנה שלפנינו, דין התלייה בראשונות נשאר גם אחרי ששורפים את השניות. וכאן אפשר לבאר דין זה בשתי רמות :
רמה אחת - אפילו אם מבחינה עקרונית היינו יכולים לטהר את הראשונות, מכיוון שהחלנו עליהן דין תלייה לא ניתן לסגת ולטהר. העניין מעוגן בכך שדין התלייה הוא ממילא דין דרבנן, כלומר אין פה קביעה של 'תולים' מתוך נתונים הלכתיים ברורים. לו היתה קביעה כזו, היינו יכולים לחזור בנו אם היינו מגלים טעות בנתונים. אבל מכיוון שדין התלייה מעיקרו אפוף ערפל במידה מסויימת, אנו אומרים שמה שנקבע לא זז ממקומו.

רמה שניה - מבחינה עקרונית דין התלייה שגזרנו על הטהרות הראשונות אינו מושפע משריפת השניות.

כדי לבחון את הרמה השניה, יש לבדוק הלכות נוספות של תלייה. בש"ס מופיעים מקרים בהם יש אפשרות לומר שהתלייה אינה שרירותית אלא מבוססת על הגיון מסויים. למשל - במקרה של הגמ' בפסחים מד. העוסקת בקופת חולין ובקופת תרומה, שנפלה סאה תרומה לאחת מהן. יש ראשונים האומרים שהסבירות לכך שהתרומה נפלה לתרומה גבוהה מעט מהסבירות שהתרומה נפלה לחולין. הטעם הוא שבנוסף לחלוקת הסבירויות השוה, קיימת האפשרות שאדם הניח את התרומה באחת הקופות, ובמצב כזה ברור לנו שהוא יניח את התרומה בקופת התרומה. אפשרות זו מטה את הכף לכך שתרומה נפלה לתרומה.

דעה דומה מובאת בראשונים בפסחים ט: . הגמ' שם מביאה מקרה של שני בתים - אחד בדוק ואחד אינו בדוק - שאליהם נכנסו שני עכברים, כשבפי האחד חמץ ובפי חבירו מצה. הגמ' קובעת על פי דיני תלייה שתולים בבית שאינו בדוק את כניסת העכבר עם החמץ.

יש ראשונים הסוברים שדין התלייה נאמר דווקא כאשר העכבר נושא החמץ קרוב יותר לבית שאינו בדוק, כלומר אין פה קביעה שרירותית אלא הרחבת ההגיון

הסטטיסטי. מצד שני, יש ראשונים שמעמידים את הגמ' בפסחים בתיקו מוחלט מבחינת מרחקי העכברים, ולא נעזרים בשיקול של אדם במקרה של שתי קופות, ולפיהם דין התלייה מבוסס על התפיסה שאם יש מישהו שממילא חייב לבדוק כפי שקורה בבית שאינו בדוק, אנחנו טופלים עליו גם את אירוע הספק שלפנינו אף על פי שאין סבירות גבוהה יותר שעכבר החמץ נכנס לביתו.

יתכן ששתי ההבנות הללו בדין התלייה, קשורות למחלוקת המובאת בגמ' בנידה ס. . במשנה בדף נט: נאמר שאשה יכולה לתלות כתם בחלוקה, אם היא השאילה אותו לנכרית או לנידה. בנידה יש כמובן הגיון בתלייה, אבל בנכרית אין הגיון סטטיסטי, וכל התלייה מבוססת על כך שהנכרית ממילא טמאה. אבל בגמ' יש מחלוקת ביחס לנכרית שבה ניתן לתלות, מחלוקת המשקפת את ההבנות השונות בדין התלייה :

"אמר רב : בנכרית הרואה. ממאי? דומיא דנידה - מה נידה דקחזיא,
אף נכרית דקא חזיא. אמר רב ששת : כי ניים ושכיב רב אמרה להא
שמעתא... "

(נידה נט:ו-ו.)

לפי רב, דרושה נכרית הרואה בדווקא, כדי שנוכל לבסס את דין התלייה על ההגיון. לפי רב ששת אין דרישה כזו, ולדעתו יסוד הדין הוא תליית הקלקלה במקולקל גם אם אין שום סיבה סטטיסטית לעשות כך.

נקודה זו יכולה להשפיע גם על האפשרות לטהר את הראשונות במשנה שלנו, במידה ונתעלם מהרמה הראשונה של אי נסיגה מפסיקת דרבנן. לפי ההבנה של הצמדה שרירותית של קלקלה למקולקל, נוכל לתלות שהטהרות שנשרפו הן הן הטמאות, ואלו שנותרו טהורות לחלוטין. לפי ההבנה של סבירות, אין בשריפת השניות שום תוספת מידע על הראשונות, וממילא נשאיר אותן בדינן.

אבל יתכן שאין להקיש מהדיון בגמ' בנידה ס. על שאר דיני תלייה. בנידה נידון הנושא של כתמים, ופה טוען הגד"ד שכתמים הם תחום מיוחד בהקשר הזה. בתחומים אחרים, ודאי ברובד של ספקות דרבנן, אנחנו הולכים לקולא. לפעמים אין אפשרות להקל ולטהר, ואז תולים או מטמאים. אבל החמרה זו היא אילוץ שנובע בעיקר משתי סיבות :

סיבה אחת - מצד ההגיון, פסיקה כפולה לטהרה מובילה לפעמים לתרתי דסתרי.
סיבה שניה - פסיקה שרירותית הקובעת שאחד טמא ואחד טהור בלי סיבה מיוחדת, אינה פסיקה הוגנת.

שתי הסיבות הללו מתבטלות כאשר מדובר בתרחיש שבו אפשר לתלות קלקלה במקולקל. ממילא, בכל התורה ניתן לומר שמפעילים את דין התלייה בכל מצב שבו נטרלנו את העוקץ של תרתי דסתרי, אפילו אם אין הגיון בתלייה. בכתמים, מגמת הפסיקה הפוכה - אנחנו לא שואפים להקל כשרק המחסום של פסיקה סותרת מציב בפנינו משוכות. בתחום הזה קו החשיבה הבסיסי הוא ש'סתם כתמים להחמיר'. יש אמנם דין של תלייה, אבל כאן התלייה אינה חלק ממגמת הטהרה שקיימת. התלייה בכתמים מהווה מהלך שבו לוקחים כתם שאמור להיות טמא ברמה הבסיסית, ומטהרים אותו. וכאן יש מקום לטעון שהפעלת דין תלייה מן הסוג השני, דין תלייה שרירותי של קלקלה במקולקל, אינה מתאפשרת. רק אם יש הגיון מסויים מאחורי התלייה, נוכל לטהר בעזרתה כתם. את הסברה הזו יש לבחון ביחס להמשך מהלך הגמ' בנידה. הגמ' מביאה מחלוקת תנאים :

"ת"ר - תולה בשומרת יום כנגד יום בשני שלה, ובסופרת שבעה שלא טבלה, לפיכך היא מתוקנת וחברתה מקולקלת דברי רשב"ג. רבי אומר : אינה תולה, לפיכך שתיהן מקולקלות..."

(נידה 0.)

את העיקרון העומד מאחורי המחלוקת ניתן לבאר באופן דומה לדרך בה הסברנו את מחלוקת האמוראים. לפי רשב"ג התלייה מתאפשרת בכל מקום בו היא מועילה, ולפי רבי דרוש הגיון סטטיסטי מסויים כדי לתלות, לפחות בכתמים. הגמ' מנסה להשוות את המחלוקת למצב הבא :

"... אמר רב חסדא : טמא וטהור שהלכו בשני שבילין אחד טהור ואחד טמא, באנו למחלוקת רבי ורשב"ג..."

(נידה 0.)

אבל למסקנת הגמ' נדחית ההשוואה הזו, ולפי כולם במקרה של שני שבילין תולים טומאה בטמא וטהרה בטהור.

יתכן שבמהלך הזה מקופלת הסברה של הגר"ד. בהו"א חשבה הגמ' שכתמים נידונים לעניין תלייה כמו כל התורה, ומשום כך חשבנו שתנצ"ר הקבלה בין דעות התנאים בכתמים ובשבילין. למסקנה, קיבלה הגמ' את סברת הגר"ד, שלפיה אפילו אם בכל התורה תולים יתכן שבכתמים המצב שונה.

נקודה זו מתחדדת בעיקר כאשר הגמ' מרחיבה את דין שני שבילים גם למקרה של טהור ותלוי. כאשר אנחנו תולים טומאה בתלוי, אנחנו מרעים את מצבו ואף על

פי כן אומרת הגמ' שתולין לדברי הכל. מה שאין כן בכתמים, שם לא תולים בשומרת יום כנגד יום ביום השני שלה, משום שזה יצריך אותה לחכות יום נוסף. אמנם, המאירי על אתר סבור שבמקרה של טהור ותלוי, גם אחרי שתולים טומאה בתלוי הוא אינו הופך לטמא מת גמור אלא נשאר במצב של ספק. יתכן שהוא לא קיבל את החילוק של הגר"ד, ולדעתו יש ליישר קו בין דיני תלייה בכתמים ובין דיני תלייה בכל התורה. אשר על כן, גם בכל התורה לא תולים בצורה שמרעה את מצבו של אחד מהשואלים.

ה. דין טהרה בשני שבילין

על רקע הדיון שלנו בדיני התלייה, נוכל לחזור לשלב הבסיס שממנו התחלנו במשנה. ניסינו לברר מדוע ברמה הבסיסית יש לטהר שני בני אדם שהלכו בשני שבילין או אדם אחד שהלך בשבילין הללו בשתי פעמים נפרדות, וטהר בינתיים. העלנו אפשרות שדין הטהרה הבסיסי שם (אם לא נתקלים בבעיות של תרתי דסתרי) מבוסס על הכלל של ספק טומאה ברשות הרבים טהור. אפשרות כזו מניחה שהשבילים נמצאים דווקא ברשות הרבים. לצד זה העלנו אפשרות שדין הטהרה הבסיסי בנוי במצבים כאלו על חזקת הטהרה, ואפשרות זו פותחת פתח להעמדת משנת שני שבילין גם ברשות היחיד, על פי הבנות מסויימות המאפשרות הפעלת חזקת טהרה גם ברשות היחיד.

את המניע להרחיב את דין שני שבילין גם לרשות היחיד, תלינו ברמב"ם שאינו מזכיר במפורש את המיקום של השבילים. יתכן שניתן לבנות הרחבה כזו על אפשרות שלישית להבנת הדין של שני שבילין. לשם כך נחזור לגמ' בפסחים י, המשווה את דין שני שבילין לדין של בדיקת חמץ.

הגמ' מדמה לדיני שני שבילין, שני מקרים הנוגעים לבדיקת חמץ :

מקרה אחד - ציבור אחד של חמץ ולפניו שני בתים בדוקים. עכבר לקח את החמץ ונכנס לאחד מהבתים, כאשר לא ידוע לאיזה מהם נכנס.

מקרה שני - בית בדוק ולפניו חמץ. עכבר לקח את החמץ ואין ידוע אם נכנס לאותו הבית.

את המקרה הראשון מדמה הגמ' לשני בני אדם בשני שבילין, ומתוך הדמיון קובעים שאין צורך לבדוק את הבתים כאשר נשאלים בזה אחר זה, כפי שפוסקים טהרה לכל אחד מהשואלים במשנת טהרות במידה והם נשאלים בנפרד.

את המקרה השני מדמה הגמ' לספק ביאה ביחס לבקעה בימות הגשמים. מתוך הדמיון קובעים שיש לבדוק את הבית שוב, מכיוון שפוסקים במשנת טהרות כחכמים,

וחכמים מטמאים בספק ביאה ברשות היחיד.

התוס' על אתר מתקשים במגמות הדימוי ההפוכות :

"... ולעיל דימה אותו לספק טומאה ברשות הרבים, והכא מדמי לספק טומאה ברשות היחיד"

(פסחים י. תוס' ד"ה ספק על)

בעיה מקבילה קיימת להלכה בדברי הרמב"ם. מצד אחד, הרמב"ם פוסק בשני בתים בדוקים שאין צורך לבדוק שוב (הלכות חמץ ומצה ב:יא) ומצד שני ביחס לבית אחד הוא פוסק שיש לבדוק פעם נוספת (הלכות חמץ ומצה ב:יב). המגיד משנה על אתר עומד על הבעייתיות הזו :

"... וקשה לי לדעת רבינו, שכבר נתבאר למעלה שאם ודאי נכנס בבית אחד אלא שאין ידוע באי זה בית משני בתים נכנס, אין אחד מהם צריך בדיקה. א"כ נראה שכל שכן בשאין ידוע אם נכנס כלל שלא יהא צריך בדיקה!..."

(מגיד משנה בהלכות חמץ ומצה ב:יב)

המגיד משנה מציע לפתרון הבעיה את דין התלייה :

"... ויש לי לתרץ דהתם ודאי איכא חד בית שלא נכנס שם, הלכך כל חד תלין - זהו שלא נכנס בו ובאחר הוא שנכנס, ואי אתה יכול להצריך בדיקה לשניהם... אבל הכא הספק בבית אחד הוא, ומפני שבדיקת חמץ תחלתה על הספק - דנו ספק זה לחומרא..."

(מגיד משנה הלכות חמץ ומצה ב:יב)

את ההסבר של המגיד משנה ניתן ליישם גם ביחס למשנת טהרות. נוכל לומר שדין הטהרה בשני שבילין מבוסס על דין התלייה, כאשר כל ספק תולה את הקלקלה באירוע הספק השני. כתוצאה מכך, אפילו אם מעמידים את השבילים ברשות היחיד, ועקרונית יש לטמא כל ספק בנפרד, עצם העובדה שמדובר בשני ספקות נפרדים מאפשרת תלייה כפולה של קלקלת האחד בחבירו.

יש פה כמובן יסוד מחדש מאד, והוא שתליית האחד בחבירו אינה תלייה הגיונית ואפילו לא תלייה של קלקלה במקולקל, שהרי אף אחד מהם אינו מקולקל בפועל. אף על פי כן, אם נקבל את היסוד הזה, נוכל לבאר בעזרתו את דין שני שבילין. יתכן שלנקודה זו תהיה השפעה גם על דין הסיפא שבמשנה - הדין של הראשונות תלויות והשניות ישרפו. במידה ויש בסיס לטהר כל ספק כאשר הוא נידון בפני עצמו,

אם על רקע דין ספק טומאה ברשות הרבים ואם מפאת חזקת הטהרה, יש מקום להקשות מדוע לא נטהר את הראשונות אחרי שריפת השניות. אבל ברגע שכל מהות התלייה נשענת על כך שקיימים שני ספקות, ברור שלא נטהר את הראשונות אחרי שריפת השניות, אדרבה - מצבן יכול רק להחמיר היות ושני הספקות הפכו לאחד.